

УДК 347.771.78

ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Морозова Л.П., Слободянюк В.Ю., Олійник Б.І.
Вінницький кооперативний інститут

В статті розглянуто проблему захисту інтелектуальної власності та шляхи їх подолання. Проаналізовані з даного питання. Доведено, що в сьогоденні інтелектуальна власність набуває особливого значення. Розглянуто правові аспекти охорони інтелектуальної власності. Визначено проблеми правового регулювання авторських та суміжних прав. Запропоновано напрями подолання цих проблем.

Ключові слова: інтелектуальна діяльність, інтелектуальна власність, авторське право, плагіат, цивільне право, захист прав.

Постановка проблеми. Перейшовши рубіж третього тисячоліття, людство вступило в нову еру, яка характеризується не лише зміцненням загальнолюдських цінностей, а й невідомим розвитком людського інтелекту. Від того, наскільки значним є інтелектуальний потенціал суспільства і рівень його культурного розвитку, залежить успіх вирішення багатьох важливих політичних, економічних і соціальних проблем. В будь-якому культурному суспільстві розвивається духовна діяльність, яка створює нематеріальні, духовні блага. Багато з продуктів духовної діяльності отримують суспільне визнання, а в результаті цього стають об'єктивними, суспільними благами і навіть набувають певну економічну, матеріальну цінність. Такими є, наприклад, літературний твір, картина художника, наукове чи технічне відкриття [1, с. 132].

Зростання ролі й значення інтелектуальної діяльності та інтелектуальної власності зумов-

лює необхідність посилення ефективності їх правової охорони і захисту. Зараз уже ніхто не заперечуватиме, що інтелектуальна діяльність та її результати все більше набувають пріоритетного значення в усьому світі. Досвід показує, що творча інтелектуальна діяльність стає визначальною і вирішальною рушійною силою будь-якого розвитку. Саме вони визначають стратегію і тактику соціально-економічного прогресу будь-якої країни, у тому числі й України [2, с. 11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові аспекти охорони інтелектуальної власності в Україні досліджувались в наукових публікаціях О. Д. Святоцького, І. І. Дахно, О. М. Мельника, О. А. Підпригори, Ю. М. Капіци та інших. При вагомій науковій та практичній значимості цих досліджень не всі питання цієї багатогранної проблеми знайшли своє вирішення.

Мета статті. Свідченням того, що інтелектуальна власність набуває особливого значення є

технології, розробки, винаходи та інновації. Наскільки ефективно працює в Україні система захисту прав інтелектуальної власності та як це впливає на новаторську діяльність є предметом дослідження даної статті.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення реалізації та захисту прав усіх учасників (суб'єктів) відносин інтелектуальної власності належить сьогодні до пріоритетних завдань правового регулювання. Цьому сприяє ряд факторів, у тому числі формування здатного для його втілення у життя законодавства та повноцінної судової практики, завдяки якій формуються узагальнені єдині підходи до вирішення спорів, пошук адекватних форм і способів захисту прав авторів, виконавців, винахідників, розвиток наукових досліджень та ін. Законодавство про інтелектуальну власність за своїм характером є комплексним, його основу, як відомо, становлять положення Конституції України, яка у ст. 41 закріплює право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної творчої діяльності, а у ст. 54 – гарантує громадянам свободу літературної, художньої та технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, які виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Норми про захист права інтелектуальної власності знайшли своє відображення у Цивільному, Господарському, Кримінальному кодексах України, у Кодексі України про адміністративні правопорушення та у спеціальних законах України у сфері інтелектуальної власності. На виконання законодавчих актів у цій сфері сьогодні розроблено і діє близько 100 підзаконних актів. Ці кодекси містять норми, спрямовані на посилення кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності. Водночас основним системним законодавчим актом у сфері захисту прав інтелектуальної власності з 2003 р. є Цивільний кодекс України, який вперше об'єднав норми, що забезпечують охорону прав на результати творчої інтелектуальної діяльності, в окремій книзі. Позитивним слід визнати і включення до Загальної частини норм про наслідки порушення права інтелектуальної власності та її захист. Останній має здійснюватися однаково стосовно всіх її об'єктів. Однак хоча захист права інтелектуальної власності у ЦК України певною мірою був удосконалений, попри всі позитиви його не можна визнати бездоганним. Слід враховувати, що процес кодифікації норм, які регулюють захист прав на результати творчої діяльності, в Україні відбувався досить складно і супроводжувався численними дискусіями. Об'єкти права інтелектуальної власності за своєю природою і характером є дуже різними. Досить нагадати, що у ЦК України за особами, яким належать такі нематеріальні блага, як: твори літератури, науки і мистецтва та суміжні права; винаходи і корисні моделі, промислові зразки – були закріплені виключні права на використання, що впливає і на специфіку способів їх захисту. Беззаперечним є також факт, що у змісті інтелектуальних прав і речового права власності є істотні відмінності, що призводить до принципово різних способів їх реалізації та захисту.

Найпершим зазначимо аспект, що стосується захисту авторського права та виплат винагороди за використання відповідних об'єктів. За даними Рахункової палати України, в державі щороку збирається лише близько 30 млн. гривень винагороди, що за оцінками експертів складає 3% від потенційної суми надходжень. Це пояснюється тим, що в Україні за використання авторського права збори сплачують лише 7% користувачів.

Мають місце порушення у діяльності організацій колективного управління, що уповноважені охороняти авторські і суміжні права.

Телерадіокомпанії та кабельні оператори, наприклад, відмовляються визнавати механізм колективного управління правами та виплачувати винагороду за використання об'єктів авторського права і суміжних прав, оскільки різні органи колективного управління, яких в Державному департаменті інтелектуальної власності зареєстровано 14, збирають винагороди для одних і тих же первинних суб'єктів авторського права і суміжних прав.

Така статистика дає підстави констатувати, що на сьогоднішній день в Україні не створено ефективної системи збору та виплати винагороди авторам, виконавцям, виробникам фонограм.

Ще одним нонсенсом є те, що в Україні інтелектуальна власність практично не враховується ні в собівартості продукції, ні в балансовій вартості підприємств та становить менше одного відсотку їх вартості, в той час як в країнах Європейського Союзу нематеріальні активи становлять сьогодні від 50 до 85 відсотків вартості майна підприємств. Наслідком цього є те, що Україна загалом втратила 800 млрд. дол. при приватизації в зв'язку з тим, що не були враховані нематеріальні активи – об'єкти інтелектуальної власності. Разом з тим, Україна витрачає до 200 млн. дол. на розробку програмного забезпечення.

Особливою гостроти в Україні набуває тема комп'ютерного піратства. Сьогодні в тіньовому сегменті ринку програмного забезпечення та комп'ютерних ігор працюють від 20 до 35 тис. спеціалістів. Рівень використання неліцензійного програмного забезпечення в Україні у 2007 році становив 84%, що є одним із найвищих в Європі, а втрати національно і економіки від комп'ютерного піратства склали більше ніж 400 млн. доларів США на рік. Зниження комп'ютерного піратства протягом наступних чотирьох років на 10% дало б можливість додатково створити 3 тис. робочих місць, збільшити оборот українського ІТ сектора на 941 млн. доларів, а суму податкових надходжень на 69 млн. доларів США.

Актуальною для всього світу, а особливо для України є проблема плагиату. Але якщо в зарубіжних країнах авторські права активно і успішно захищаються в судових органах, то в Україні професійна підготовка суддів, які розглядають справи щодо захисту інтелектуальної власності, є недостатньою. Загалом варто підсумувати, що невирішені численні проблеми в галузі охорони інтелектуальної власності є одним з найголовніших чинників, які призводять до зниження чисельності винахідників, авторів промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій [3, п. 9].

Слід звернути увагу на те, що норми, які забезпечують захист права інтелектуальної влас-

ності й закріплені у ЦК України, з самого початку істотно відрізнялися від аналогічних положень, передбачених спеціальними законами України про інтелектуальну власність. Кожен з цих законів автономно визначав засоби захисту порушених прав. Вони не збігалися між собою, не були узгоджені, навіть суперечили один одному. У ЦК України цей недолік був врахований: всі норми про захист права інтелектуальної власності зосереджені у Загальній частині книги четвертої. Вони компактно згруповані та стосуються усіх об'єктів права інтелектуальної власності.

Аналіз чинного законодавства дає підстави застосовувати до захисту інтелектуальних прав такі загальні способи захисту цивільних прав: визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; поновлення становища, що існувало до порушення права; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна пра-вовідношення або його припинення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконним рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АР Крим або органу місцевого самоврядування.

Зрозуміло також, що кожен спосіб захисту, який застосовується для захисту порушеного чи оспорюваного права інтелектуальної власності, набуватиме певної специфіки з урахуванням специфіки самого інституту права інтелектуальної власності, а також об'єктів, на які ці права набуваються. При цьому переважна більшість спорів щодо порушення права інтелектуальної власності розглядається на сьогодні господарськими судами, які формують основний масив практики, зокрема у сфері захисту патентних прав і засобів індивідуалізації. Водночас не менш важливі справи, наприклад у сфері авторських прав творців та їх правонаступників, розглядаються загальними судами. Зазначимо, що і Верховним Судом України неодноразово проводилися узагальнення судової практики і давалися роз'яснення з актуальних і дискусійних питань стосовно розгляду справ у сфері інтелектуальної власності.

Так, Вищий господарський суд України (далі – ВГСУ), зокрема, роз'яснив, що подання позову про визнання прав на знаки для товарів і послуг відповідно до ст. 16 ЦК України є способом захисту цивільних прав у суді шляхом визнання права. На підставі аналізу розглянутих справ ВГСУ також зазначив, що відсутність з боку відповідача зі справи протиправної поведінки, причинного зв'язку між діями відповідача та можливими збитками позивача, недоведеність позивачем факту заподіяння шкоди та її розміру виключають можливість задоволення позову про стягнення збитків у зв'язку з використанням без дозволу позивача знака для товарів і послуг [5, п. 7].

Водночас для застосування такого заходу відповідальності як відшкодування шкоди необхідно довести наявність усіх елементів складу цивільного правопорушення у сукупності: протиправної поведінки; шкоди; причинного зв'язку між протиправною поведінкою заподіювача шкоди та збитками; вини. За відсутності хоча б одно-

го з цих елементів цивільна відповідальність не настає. Крім того, згідно зі ст. 33 ГПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень.

Суд може захистити право інтелектуальної власності або інтерес іншим способом, передбаченим договором або законом.

Згідно з ч. 2 ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» суд має право постановити рішення чи ухвалу, зокрема, про виплату компенсації, що визначається судом, у розмірі від 10 до 50 000 мінімальних заробітних плат, замість відшкодування збитків або стягнення доходу. ВГСУ у своїх роз'ясненнях зазначив також, що розмір компенсації, яка визначається судом при порушенні авторського права і (або) суміжних прав замість відшкодування збитків або стягнення доходу, не обов'язково має точно відповідати розмірові шкоди, що була завдана, проте повинен співвідноситися з нею певним чином, оскільки особливою функцією цивільно-правової відповідальності є відшкодування майнових витрат, завданих правопорушенням [5, п. 6].

Як свідчить аналіз законодавства, суд може досить ефективно впливати на порушника інтелектуальних прав, приймаючи, зокрема, рішення про: вжиття негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів; зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорту чи експорту яких здійснюється з порушенням прав інтелектуальної власності; вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності, та знищення таких товарів; вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, що використовувались переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності або вилучення та знищення таких матеріалів та знарядь; застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єктів права інтелектуальної власності. Розмір стягнення визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають істотне значення; опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення.

Водночас ефективність окремих заходів захисту порушеного права інтелектуальної власності викликає сумніви. Так, навряд чи можна розглядати як належний захід захисту сам факт опублікування у ЗМІ відомостей про порушення права і зміст судового рішення. Опублікуванню мають підлягати всі дані про порушника, а не просто відомості про акт порушення [6, с. 351]. Звичайно, з урахуванням законодавства про охорону персональних даних.

Проблема захисту права інтелектуальної власності залишається актуальною в Україні й з огляду на значну кількість правопорушень у цій сфері. Як пріоритетна державна політика розглядається на сьогодні, зокрема, боротьба з «піратством» у сфері права інтелектуальної власності. Не вдаючись до розкриття змісту цього поняття і статистики його поширення в Україні,

зазначимо лише, що з метою запобігання цьому негативному явищу в державі вже тривалий час запроваджені інститут державних інспекторів з питань інтелектуальної власності, здійснюється державний контроль за дотриманням вимог законодавства усіма учасниками відносин у сфері виробництва та розповсюдження дисків для лазерних систем зчитування. Значну допомогу в боротьбі з піратством здійснюють правоохоронні та контролюючі органи.

Нині Державною службою інтелектуальної власності України підготовлено й оприлюднено проект Концепції державної цільової програми ліцензування програмного забезпечення, що використовується органами державної влади. У пояснювальній записці до проекту, зокрема, звертається увага на те, що про використання неліцензійного програмного забезпечення органами державної влади було зазначено у звіті торгового представника США щодо «Списку 301», опублікованого 30 квітня 2010 р.

Уряд США, беручи до уваги зміну керівництва держави, зазначив, що Україна має можливість й тому має подолати проблеми, які існують у сфері захисту прав інтелектуальної власності, але разом із тим залишає її статус у межах «Списку 301» незмінним, незважаючи на пропозицію залишити її в переліку країн з найвищим рівнем піратства у світі з позаплановим переглядом цієї позиції через 6 місяців. Як відомо, перші кроки з легалізації програмного забезпечення були зроблені Урядом шляхом прийняття постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку легалізації комп'ютерних програм в органах виконавчої влади» від 10 вересня 2003 р. № 253, визначення уповноваженим органом з питань легалізації комп'ютерних програм Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, а також затвердження порядку укладання договорів про легалізацію комп'ютерних програм. Враховуючи зазначене, незважаючи на поступове зниження рівня використання неліцензійних примірників комп'ютерних програм органами державної влади, вирішити проблеми легалізації програмного забезпечення на державному рівні, як зазначається у пояснювальній записці до проекту Концепції, можна виключно шляхом розробки та прийняття державної цільової програми ліцензування (легалізації) програмного забезпечення, що використовується органами державної влади.

Список літератури:

1. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. – М., 1998. – 358 с.
2. Право інтелектуальної власності: академ. курс / за заг. ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. – К., 2004. – 672 с.
3. Пиленко А. А. Право изобретателя. – М., 2001. – 688 с.
4. Правова система України: історія, стан та перспективи: у т. / за ред. Н. С. Кузнецової. – Х., 2008. – Т. 3. Цивільно-правові науки. Приватне право. – 640 с.
5. Володимир Сиденко. Охорона інтелектуальної власності в Україні: проблеми й розв'язання. – С., 2008. – 256 с.
6. Олександр Бернатович. Проблеми захисту інтелектуальної власності та шляхи їх вирішення. – Р., 2010. – 351 с.

Висновки і пропозиції. Реформування законодавства України триває, і це дає можливість сподіватися, що існуючі прогалини в системі нормативної охорони прав інтелектуальної власності та їх практичного захисту можна ефективно подолати.

Отже, для подолання проблем, які виникають у сфері захисту інтелектуальної власності необхідності визначити систему охорони і захисту інтелектуальної власності як один з найважливіших пріоритетів діяльності уряду.

Зокрема, Кабінету Міністрів України рекомендується притягнути до адміністративної відповідальності керівників підвідомчих Міністерству освіти і науки, Міністерству культури і туризму України підрозділів за факти порушень, наведених у звіті Рахункової палати України та Контрольно-ревізійного управління.

Також потрібно передбачити в бюджетах державних телерадіокомпаній, законах України про Державний бюджет України на 2018 рік та наступні роки видатки на виплату винагороди за використання об'єктів авторського права і суміжних прав.

Нагальним питанням постає дотримання встановлених правових норм в галузі охорони та захисту інтелектуальної власності, підготовка кваліфікованих працівників, до компетенції яких належить вирішення спірних питань у зазначеній сфері.

Від розв'язання проблеми створення ефективної системи охорони інтелектуальної власності залежить міцність фундаменту для інноваційної моделі розвитку України, її модернізації, підвищення конкурентоспроможності у світовій й соціально-економічній системі.

Насамкінець зазначимо, що можна розглядати як позитив той факт, що з 2003 р. у ВГСУ та в апеляційних господарських судах почали діяти спеціалізовані судові палати з розгляду справ у господарських справах, пов'язаних із захистом прав на об'єкти права інтелектуальної власності. Це, безумовно, сприяє запровадженню ефективних механізмів реалізації законодавчих норм щодо захисту зазначених прав.

У зв'язку з цим перспективними слід назвати і підготовлені для розгляду Парламентом України 19 проектів законодавчих актів стосовно питань інтелектуальної власності, інноваційної діяльності та інформатизації, які заплановано розглянути на перших у 2011 р. сесіях Верховної Ради України.

Морозова Л.П., Слободянюк В.Ю., Олейник Б.И.

Винницький кооперативний інститут

ЗАЩИТА ПРАВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В УКРАИНЕ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Аннотация

В статье рассмотрена проблема защиты интеллектуальной собственности и пути их преодоления. Проанализированы по данному вопросу. Доказано, что в настоящем интеллектуальная собственность приобретает особое значение. Рассмотрены правовые аспекты охраны интеллектуальной собственности. Определены проблемы правового регулирования авторских и смежных прав. Предложены направления преодоления этих проблем.

Ключевые слова: интеллектуальная деятельность, интеллектуальная собственность, авторское право, плагиат, гражданское право, защита прав.

Morozova L.P., Slobodyanyuk V.Yu., Oliynyk B.I.

Vinnytsia Cooperative Institute

PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY IN UKRAINE AND WAYS OF OVERCOMING

Summary

In the article the problems of protection of intellectual property and ways of overcoming them are considered. Analyzed on this issue. It is proved that nowadays intellectual property is becoming of particular importance. The legal aspects of protection of intellectual property are considered. The problems of legal regulation of copyright and related rights are identified. Ways of overcoming these problems were offered.

Keywords: the intellectual work, intellectual property, copyright, plagiarism, civil law, protection of rights.